

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

красою навколишнього світу. Отже, теоретичні узагальнення містять положення, що є підґрунтям розвитку творчих здібностей учнів. Залучення їх до творчої праці – це, перш за все, турбота про формування творчої, неповторної, гармонійно розвиненої людини. Його педагогічні ідеї мають бути використані у навчально-виховному процесі сучасної школи. Вони повинні бути цеглинками у фундаменті виховання творчої особистості, яка зростатиме в атмосфері гуманного ставлення до краси навколишнього світу.

Література:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2006. – №2. – С. 8–16.
2. Мамчур Л. Погляди В. Сухомлинського на розвиток комунікативної здатності та зв'язного мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 53–55.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К. : Шкільний світ, 2001. – 16 с.
4. Сагач Г. М. Золотослів : Навч. посіб. для середніх і вищих навч. закладів. –К. : Райдуга, 1993. – С. 140.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.3. – С. 102; 202, 206.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. – К. : Рад. школа, 1971. – С. 72; 97–98.
7. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи // Вибрані твори : у 5 т.- К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 487.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори : у 5 томах – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 15, 47.

Куртіна Т. І.*

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

У статті розкриваються основи виховання учнів початкової школи за допомогою творів В.О. Сухомлинського. Наведено приклади практичного використання оповідань для морального та духовно-естетичного розвитку дитини.

В еру технічного прогресу головним джерелом відпочинку та розваг для школярів є Інтернет і комп'ютерні ігри, усе менше учні звертаються до дитячої книжки, тому для сучасних учителів використання творчості В. О. Сухомлинського у вихованні учнів засобами художнього слова є сьогодні актуальним. Дійсно, з кожним днем стає все важче прищеплювати дітям любов до читання книжок, але вони відіграють важливу роль у вихованні дітей, адже з ранніх літ вчать моралі, сприяють виробленню в дітей таких якостей, як доброта, люб'язність, щирість. І головною метою сучасного вчителя є виховання в учнів гуманності, працелюбності, чесності, правдивості, дис-

* Куртіна Т. І.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

циплінованості. Важливим чинником становлення особистості дитини є приклад для наслідування, і важливо, щоб він мав якомога більше позитивних рис.

Василь Олександрович, як ніхто інший у вітчизняній педагогіці, мужньо ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного і естетичного світобачення. Розмірковуючи про один зі шляхів успішного розв'язання цієї проблеми, він писав, що в душі дітей мають увійти кращі народні традиції і стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. У душі українських культурно-історичних традицій учитель констатував, що мудрість є найважливішою прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність – це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи. Для Сухомлинського формування естетичного почуття дитини, її емоційної культури – основне завдання гуманістичного виховання. А сприйняття й осмислення прекрасного – основа естетичної культури, без якої почуття лишаються глухими до всього високого й благородного.

Метою нашої статі є аналіз використання творчості В. О. Сухомлинського у процесі виховання учнів за допомогою засобів художнього слова.

Розмірковуючи про кризу духовності, сучасні науковці вказують на зміну ціннісних орієнтацій сучасної молоді: від загальногуманістичних до прагматичних, меркантильних. Так, Н. Каралаш вважає, що серед молоді домінує неприхована антигромадська, антигуманна позиція. Утрачаються такі духовні цінності, як добро, любов, краса, гідність, вірність. «Відчуження особи від моралі в такому випадку проявляється в тому, що моральні взаємовідносини між людьми носять чисто діловий, комерційний характер, який позбавлений справжнього людського, гуманістичного змісту. Відчужені люди у відчуженому світі» [1, с. 36]. До числа наслідків відчуженості у сфері духовного життя можемо віднести невідповідність між проповідуваними ідеалами і дійсністю, що підриває всю систему традиційних цінностей.

У дослідженнях І. Беха знаходимо підтвердження цієї думки. У своїх працях науковець розглядає ключові суперечності соціально-психологічного буття наших сучасників. Однією з найважливіших автор вважає суперечність між переважним визнанням людини як самоцінності і переважним ставленням до неї як до засобу, що задовольняє лише вузькі індивідуальні потреби іншої людини.

Характеризуючи сучасний освітній простір, І. Бех указує на розпад багатьох компонентів і структур виховного простору. На його думку, доросле співтовариство стало безвідповідально ставитися до дітей. Батьківське піклування здебільшого зво-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

дитя до споживацького рівня: одягнути, нагодувати. Для дітей не існує ефективно діючої системи моральних норм. Як наслідок, простежується зростання цинізму, егоїзму, грубості, жорстокості.

Нинішні ціннісні пріоритети мають пов'язуватися з гуманістичною перебудовою всіх сфер життя суспільства. З цієї позиції основною освітньою проблемою виступає виховання кожним членом суспільства людяності як стосовно самої себе, так і світу в цілому. «Людяність – це джерело, мета і критерій істинності гуманістичного світогляду. Йдеться про особистісну якість людини, що має проявлятися у відповідальності за себе перед своєю совістю, у прагненні допомогти, а не нашкодити іншій людині, у свідомому виконанні обов'язку збереження людського життя і природи, яка залучається людством у свою життєдіяльність» [3, с. 21].

Проблема формування людяності, духовних цінностей широко досліджувалася і розроблялася багатьма класиками педагогіки, зокрема В. Сухомлинським. Аналіз досліджень і публікацій всевітньо відомих педагогів М. Бублик, Е. Гартман, Ван Тяньї, М. Мухіна, В. Оконь, М. Богуславського свідчать про те, що вчений приділяв велику увагу духовним цінностям [2, с. 47].

Для початку розглянемо, що означає поняття «засоби художнього слова». Художні засоби мови – сукупність прийомів, способів діяльності письменника, за допомогою яких він досягає мети – творить художньо-естетичну цінність. Оскільки митець зображує певний світ і виражає до нього своє ставлення, то художні засоби називаються ще зображувально-виражальними. Це – базова основа художнього мовлення, за допомогою якого митець створює нову художню реальність за естетичними критеріями, рівновелику будь-якій реальності довколишнього світу. Він не тільки зображує, тобто оперує наслідувальними принципами, а й виражає своїм твором духовні цінності і таким чином одуховлює світ, спонукає його розкриватися за ідеалами краси та істини [4, с. 165].

Прилучаючись до спадщини Сухомлинського, ми вчимо дітей відчувати, пізнавати, творити, і в цьому одне з чільних місць посідає казка. «Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує свіжий вогник дитячої думки й мови», – говорив В.О. Сухомлинський. Казка – це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Без казки неможливо уявити дитинство. Сухомлинський вважав, що без казки живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю й почуттям дитини, неможливо уявити мислення і дитячого мовлення, як певного ступеня людського мислення й мови. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, висловлює своє ставлення до добра і зла [5, с. 160].

Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки, а й показав, що казка – це друг і вчитель дитини, вона допо-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

магає їм пізнати навколишній світ, робить їх добрішими. За переконанням Сухомлинського, саме казка є духовним багатством народної культури.

Сам великий педагог склав масу мудрих, цікавих казок. Саме вони близькі дітям дошкільного віку, зрозумілі, легко сприймаються, допомагають пізнати навколишній світ. Казкові герої В.Сухомлинського – тварини, птахи, комахи, рослини – наділені людськими рисами характеру, тому вихованцям легко зрозуміти літературних персонажів, їх учинки. На цих казках вирросло не одне покоління.

Важливим і далекоглядним кроком у розвитку освіти стали національні українські ідеї, до яких Сухомлинський звертався в кінці 60-х років у своїх працях «Слово рідної мови» (1956) та «Джерело невмирущої криниці» (1970). Василь Олександрович висунув два взаємопов'язані педагогічні завдання: сприяти розвитку особистості через опанування нею світової культурної спадщини і стимулювання її самовизначення у своїй національній культурі. На нашу думку, питання мови і розвитку нашої культури стоїть досить гостро в наш час.

В. Сухомлинський не лише наш сучасник. Він сміливо прогнозував майбутнє освіти, передбачав дефіцит емоційного спілкування, занепад етичної компетенції в техногенному суспільстві, тому, очевидно, так щедро в його творах представлене емоційне, етичне, естетичне виховання.

Сучасна педагогіка розглядає і його самого, і його педагогічну спадщину в розвитку, у контексті сучасної дійсності. Величезне значення і сьогодні, і в майбутньому має й матиме його літературно-педагогічна творчість, його дидактичний засіб, який дав змогу йому, як тонкому знавцеві дитячих душ, психології, впливати на учнів засобами художнього слова, якими володів досконально.

Творча спадщина Сухомлинського вражає своєю багатогранністю. Василь Олександрович був не лише педагогом і вченим, учителем учителів, а й письменником. Його перу належать 1500 казок і мініатюр, десятки віршів, багато оповідань і легенд. Працюючи директором школи, В. Сухомлинський дбав про розвиток творчих здібностей своїх вихованців. Усе, чого торкалася його рука, його серце, світилося поезією. Павльська школа була при ньому світлицею серця, світлицею розуму.

Його художні твори, написані для молодших школярів, позбавлені прямого дидактизму. Вони спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх, або, навпаки, чинити по-іншому.

В. Сухомлинський, як учитель рідної мови та літератури, багато уваги приділяв роботі над словом, що має бути стрижневою опорою в процесі мовленнєвого розвитку школярів. Яскравим прикладом того, як Василь Олександрович навчав не лише учнів, а й учителів ставитися до слова не як граматичної

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

одиниці, а насамперед як до лексичної, з її семантикою і функціональним призначенням у мові та мовленні, є оповідання «Я хочу сказати своє слово». Катерина Іванівна повела своїх вихованців у поле. Був тихий осінній ранок. Учителька поставила перед дітьми завдання – поспостерігати за небом і дібрати для його опису в рідній мові красиві й точні слова. У дітей ще досить бідний словниковий запас, тому вони назвали лише кілька словосполучень: «Небо синє-синє... Небо голубе... небо ясне...» – усе це були епітети, які характеризують небо в прямому значенні. І лише маленька Валя, що стояла осторонь наважилась промовити своє слово: «Небо ласкаве...» і діти під враженням почутого, заговорили. Вони помітили те, чого раніше не помічали: «Небо сумне... Небо тривожне... Небо зажурене... Небо холодне».

«А небо, – продовжує далі автор, грало, трепетало, дихало, як жива істота. І діти дивилися в його сумні сині-сині осінні очі». Незвичайні порівняльні звороти використав письменник в оповіданні «Сьома дочка». Тонкий психолог, Василь Олександрович змушує молодших школярів учитуватись, услухатись в українське слово.

В оповіданні йдеться про те, як виражали доньки свою любов до матері, з якою були розлучені цілий місяць. Одна скучила за матір'ю, «немов маківочка за сонячним променем», друга чекала її, «як суха земля жде краплини води», третя плакала за нею, «як маленьке пташеня за пташкою», четверта щебетала до матері, що їй так тяжко було без неї, «як бджолі без квітки», п'ятій вона снилась, «як троянді снилась краплина роси», шоста виглядала їй так, «як вишневий садок виглядає соловейка». Але всі ці гарні слова враз поблідли порівняно зі справжнім виявом любові до матері сьомої дочки, що виразилась не в словах, а в її простих діях: вона зняла з ніг матері взуття й принесла їй води в мисці – помити з дороги ноги.

Особливий виховний потенціал мають художні твори, у яких письменник-педагог порушує важливі проблеми сімейного виховання; стосунки дітей з матір'ю, їхнє ставлення до рідної неньки. Вони виховують повагу за найріднішою людиною, учать цінувати її працю, розуміти значимість матері в родині, у суспільстві. Мудрі ідеї виховання поваги любові до матері по своєму розробив у художніх творах Сухомлинський: «Чому мама тепер плаче?», «Хто кого веде», «Прийшла мама», «Сиві волосинки», «Моя мама пахне хлібом», «Іменини».

Легенди, бувальщини, оповідання, казки Сухомлинського мають велику естетичну цінність. Він писав про добро, бо сам був доброю людиною і хотів такими бачити своїх учнів. Василь Олександрович вважав, що виховання дітей любові й шанобливого ставлення до матері, Вітчизни, книги, хліба – головна умова розвитку громадянських якостей особистості, основа високої культури людини.

У своїх творах письменник говорить про одне з найбільш

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

значущих людських почуттів, яке робить людину людиною про совість. Непросто сформувати уявлення про це почуття, розуміння його сутності в молодших школярів. І це досягається поступово. Дитина повинна співчувати, переживати різні морально-етичні ситуації, у яких виявляється її або чиясь совість. У «Читанці» для другого класу вміщено оповідання-казку «Як Наталя у лисиці хитринку купила».

В оповіданні автор дає дітям уявлення про совість у протиставленні з хитрощами, показує, що вони несумісні. В оповіданні «Дідова колиска» формує в дітей поняття Батьківщини суто побутовим предметом – дитячою колискою, у якій колись колихали дідуся сучасного хлопчика. Педагог учить дітей пам'ятати про предків, пишатися своїм родом, Батьківщиною. Наша сучасна колиска – це наша мова, рідне село, рідна хата, мати, батько. З рідної хати починається для нас Батьківщина.

Василь Олександрович у своїх творах часто піднімає питання етики дитячого спілкування, шкільного співжиття. Темі адаптації «дитини з фізичними вадами в умовах не спеціальної, а загальноосвітньої школи», присвячене оповідання «Горбатенька дівчинка». Це непересічний, звичайний текст, але він сприятиме тому, що і в школі вчитель, і вдома батьки допоможуть дітям одержати на все життя гарний урок – урок співчуття до ближнього, співпереживання й бажання виявити йому підтримку.

Директор заводить посеред уроку до класу горбатеньку дівчинку. Це – кульмінаційний момент оповідання. Він виділений жирним шрифтом: «Учитель затамував подих і повернувся до класу. Він дивився у вічі пустотливих школярів і мовчки благав: хай не побачить дівчинка у ваших очах ні подиву, ні насмішки». Кінцівка оповідання також виділена жирним шрифтом: «Учитель був тепер спокійний. Клас витримав іспит». Тому є над чим замислитися другокласникам і зробити відповідний висновок з кінцівки оповідання. І так хочеться, щоб наші сучасні вихованці теж витримували іспити на людяність.

Читаючи оповідання «Про що думала Марійка», що вміщене в кінці «Читанки» для другого класу, автор знайомить нас із маленькою дівчинкою, з її почуттям страху, розпачу від того, що вона залишилася самотня, усі її забули. І тільки тоді, коли «хтось торкнувся до Марійчиної руки», Марійка скрикнула. Тоді відлетіли сумні Марійчині думки. Діти розповідають про те, що вони теж потрапляли в такі ситуації, і тільки дружня підтримка, рука товариша рятували їх від сумних думок, і «чорні птахи летіли далеко-далеко», тобто вони вже не думали про щось сумне, погане.

Дійовими особами оповідань В. Сухомлинського найчастіше бувають учні. Автор багато років працював у школі. Він весь час спостерігав за поведінкою дітей, аналізував їхні вчинки, а згодом записував свої роздуми про почуте й побачене, щоб інші діти могли визначити, як поводитися у схожій ситуації.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

Збагачувати уявлення школярів про людяність, високе ім'я людини, сприяти осмисленню філософського поняття «слід людини на землі», спонукати до висловлювання міркувань про те, з чого починається людина, допомагає оповідання «Який слід повинна залишити людина на землі?» [6, с. 134].

Після ретельної роботи над твором діти приходять до висновку, що хлопчик залишив на сходинці відбиток маленької ніжки. Автор мав на увазі добру справу, наприклад, посаджене дерево, виховання дітей, вирощений урожай, складену пісню, тобто таку справу, яка й після смерті людини нагадує іншим про неї. Отже, тільки праця залишає слід на землі. Людське серце має бути завжди відкритим для благородства, справедливості, щирості й добра.

В. Сухомлинський – справжній письменник, лірик. Як тонкий психолог, він передає чудовий настрій маленької дівчинки, що посміхається всьому: і зеленим лукам, і жовтим кульбабкам, і бджолам, і джмелям, і жайворонку. Їй хотілось, «аби цілий світ бачив її усмішку». Але зустріч з дідом, погляд якого «був похмурим, брови наспулені, в очах злість», налякала дівчинку. Вона і йому несла назустріч усмішку, ніби закликала теж посміхнутися, побачити, яке прекрасне все довкола. «Та дід не усміхнувся. Погляд його залишився похмурим, брови – наспуленими, очі злими» [6, с. 134].

Настрій дитини змінився. Їй здалося, що «затъмарився, спохмурнів цілий світ». І тільки зустріч зі старенькою бабусею, яка щиро усміхнулась дівчинці, знову піднесла настрій. І «цілий світ навколо дівчинки знову ожив, загравав, заспівав, переливаючись різними барвами».

Діти читають це оповідання з великим хвилюванням, ніби ці події трапилися саме з ними. Вони ніби просять дорослих побачити неповторний, захоплюючий світ навколо.

Отже, дбаючи про розвиток освіти, про високу культуру наших дітей, ми маємо частіше звертатися за порадою до педагогічної спадщини та завжди пам'ятати пророчі слова Василя Сухомлинського: «Школа – це духовна колиска народу, чим більше піклування про свою колиску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє».

Література:

1. Авдеев А. А., Невярович В. К. Наука о душевном здоровье. Основы православной психотерапии / А. А. Авдеев, В. К. Невярович. – М. : Русский Хронограф, 2001. – 211 с.
2. Аллагуев А. М. Методические рекомендации к изучению педагогического наследия В. А. Сухомлинского. – Оренбург, 2003. – 127 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості. – К. : Либідь, 2003. – 245 с.
4. Мовчун А. Літературні секрети: Словник – довідник літературознавчих термінів школяра. – К. : Либідь, 2006. – 224 с.
5. Сухомлинський В. О. Павльська середня школа / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 146, 149.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 304.